

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО

УДК 342.1

П. С. КОРНІЄНКО

ПРАВОНАХИСНА ДІЯЛЬНІСТЬ В УТВЕРДЖЕННІ СОЦІАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ В УКРАЇНІ

Розглядається питання утвердження соціальної держави в Україні. Зазначається, що соціальна держава — це державна політика, яка має пріоритетну соціальну спрямованість, що виражається і в забезпеченні захисту прав і свобод людини і громадянина. Розкривається роль правозахисної діяльності в утвердженні соціальної держави та форма правозахисної діяльності органу державної влади.

Ключові слова: соціальна держава, правозахисна діяльність, соціально-економічний розвиток, захист прав і свобод людини і громадянина, права людини, форма правозахисної діяльності.

Корниенко П. С. Правозащитная деятельность в утверждении социального государства в Украине

Рассматривается вопрос утверждения социального государства в Украине. Отмечается, что социальное государство — это государственная политика которая имеет приоритетную социальную направленность, выражается и в обеспечении защиты прав и свобод человека и гражданина. Раскрывается роль правозащитной деятельности в утверждении социального государства и форма правозащитной деятельности органа государственной власти.

Ключевые слова: социальное государство, правозащитная деятельность, социально-экономическое развитие, защита прав и свобод человека и гражданина, права человека, форма правозащитной деятельности.

Korniyenko Petro. Human rights activities in the establishment of a social state in Ukraine

The issue of the establishment of a social state in Ukraine is considered. It is noted that the social state is a state policy which has a social orientation priority, which is expressed in the protection of the rights and freedoms of man and citizen. The role of human rights activities in the establishment of a social state and the form of human rights activities of the state authority are revealed.

Keywords: *social state, human rights activity, social and economic development, Constitution of Ukraine, protection of human and citizen rights and freedoms, human rights, form of human rights protection.*

Першочерговим напрямом конституційної модернізації сучасної України є її соціально-економічний розвиток та подальше становлення як соціальної держави. Концепція соціальної держави знайшла своє відображення у конституційних положеннях та чинному законодавстві України. Так, Конституція України закріплює, що Україна є соціальна держава (ст. 1 Конституції України). Це передбачає забезпечення соціальної безпеки громадян, створення необхідних і достатніх умов для реалізації соціальних прав людини і громадянина¹.

Соціальна держава — це державна політика яка має пріоритетну соціальну спрямованість, що виражається і в забезпеченні захисту прав і свобод людини і громадянина. Саме тому соціальна держава утверджується і через правозахисну діяльність.

Позитивна ціль правозахисної діяльності, як однієї з складових соціальної політики держави, досягається через залучення певного комплексу засобів, методів і прийомів. Діяльність органів державної влади у процесі відновлення порушених прав, а також недопущення їх порушення має здійснюватись виходячи із відповідних передбачених принципів діяльності, що закріплюються в акті установчої влади народу — конституції. Вищевказана умова є визначальною та істотною для всіх стадій роботи суб'єктів правового захисту, оскільки, захопившись досягненням правозахисного результату через використання методів, що не відповідають конституційним принципам, його правомірність буде спірною.

Таким чином, усі органи державної влади, що становлять систему суб'єктів захисту прав і свобод людини і громадянина здійснюють правозахисну діяльність тими методами та у той спосіб, які передбачені Конституцією України чи виходять із її принципів.

Тобто в даному випадку важливим є розуміння форми правозахисної діяльності. Перш за все, слід зазначити, що філософські категорії «форма» і «зміст» (які використовуються і в правовій теорії) не можуть існувати один без одного, тому що зміст поняття має мати свій зовнішній вираз — бути оформленим, а форма, в свою чергу, — має бути наповнена змістом. У протилежному випадку, форма втрачає свою мету. Форма як зовнішнє «обличчя» предмету виступає елементом, що встановлює його буття, яке вирізняє об'єкт з-поміж інших. Зрештою, існування змісту поза формою неможливе, оскільки фактично об'єкт не буде мати зовнішнього вираження.

Варто визначити що ж розуміється під змістом поняття «форма правозахисної діяльності органів державної влади». Відтак, ми розуміємо його як фактичну правозахисну діяльність, що виражається у систематичній активності відповідних суб'єктів, спрямовану на відновлення порушених прав і свобод людини і громадянина, а також припинення і попередження таких порушень. Оскільки, як ми зауважили вище, форма і зміст розглядаються у поєднанні одна з одним, відтак форма правозахисної діяльності має виражати її ознаки як способу функціонування конституційної системи захисту прав і свобод людини і громадянина. Таким чином, поєднання форми і змісту правозахисної діяльності, їх внутрішнього зв'язку є необхідними умовами досягнення цілей та мети правозахисної діяльності — відновлення прав і свобод людини і громадянина, а також в гарантуванні їх як непорушних.

Форма правозахисної діяльності органу державної влади — це чітко визначений порядок правозахисної діяльності даного органу, його складових — структурних підрозділів, а також посадових осіб. Така форма визначає порядок правозахисної діяльності конкретних суб'єктів, які законодавчо встановлені-

ми методами розкривають зміст даної діяльності. Робота органів державної влади та їх структурних підрозділів здійснюється у визначених та регламентованих формах, кожна з яких обумовлена особливими цілями та функціями відповідного органу та його місцем у державному апараті, що характеризується чітким змістом. Зрештою діяльність органів державної влади, в тому числі і правозахисна характеризується власними конкретними принципами, нормами, зв'язками, учасниками та елементами; таким чином, будь-яка правозахисна діяльність виражається у певній формі.

Здійснення правозахисної діяльності органів державної влади із використанням різноманітних форм і методів обумовлюється функціями органу державної влади, завданнями які він має виконувати. Важливо, що вибір форми правозахисної діяльності органу державної влади був спрямований на виконання функцій такого органу і досягнення мети правозахисної діяльності з найменшими витратами сил, засобів і часу. Отже, вибір форми правозахисної діяльності є надзвичайно важливим елементом самої правозахисної діяльності, оскільки досить часто від цього залежить позитивний її результат. Вищезазначене положення має прямий зв'язок із практикою, оскільки вибір форм правозахисної діяльності полягає у тому, що на практиці реалізуються повноваження державних органів — гарантується захист прав і свобод, відновлюються порушені права і свободи, забезпечується припинення і попередження їх порушень.

Органи державної влади та посадові особи в кожному конкретному життєвому випадку через необхідність вирішення ситуацій, що склались, обирають відповідну форму правозахисної діяльності.

Оскільки правозахисна діяльність органів державної влади має відповідати принципам роботи даного органу, а також усім процедурним нормам, так само й вибір форми правозахисної діяльності підпорядкований певним правилам, серед них:

1. правозахисна діяльність повинна відповідати основним засадам функціонування даного органу;

2. правозахисна діяльність не повинна виходити за межі компетенції даного органу державної влади;

3. така діяльність має бути здійснена лише в межах правових методів та засобів;

4. правозахисна діяльність має відповідати обставинам справи та ситуації, що склалась, з метою їх вирішення, а також переслідувати чіткі цілі регулювання;

5. вона не може поширюватись на справи та об'єкти регулювання, вирішення яких не входить до функціональної компетенції відповідного органу державної влади чи посадової особи.

Завдяки змісту обраної процесуальної форми правозахисної діяльності вирішуються юридичні питання (спори, конфлікти, складні ситуації), які виникають в процесі її здійснення. Однак, в сучасних умовах правозастосовної практики, проблема процесуального передбачення певного порядку вчинення правозахисних дій і прийняття на цій основі актів правозастосування (рішень) є однією з найбільш гострих та потребуючих вирішення. Фактична відсутність чітких механізмів та алгоритмів застосування заходів, які спрямовані на правовий захист, а подекуди й згадка про необхідність здійснення таких заходів, відчутно знижує ефективність конституційної системи захисту прав і свобод людини і громадянина.

З іншої сторони, фіксація положень щодо необхідності забезпечення та гарантування прав і свобод людини і громадянина в Конституції України, закріплення важливих правових принципів має екстраполюватись на усю діяльність органів публічної влади. А чітке передбачення процедури правозахисної діяльності є подекуди неможливим. Це пов'язано із тим, що характер відносин у суспільстві, його динамічність у різних сферах життя створює перешкоди у виробленні універсального та всеохоплюючого механізму вирішення завдань правозахисної діяльності. Враховуючи те, що суспільство є динамічним об'єктом, означені питання завжди будуть викликом для держави щодо врегулювання відносин, що в ньому складаються.

Форма правозахисної діяльності, яка передбачає певну процедуру її здійснення, передбачає певних набір дій, алгоритмів,

які спрямовані на реалізацію правозахисних повноважень органів державної влади. Погляд та на процедуру форми правозахисної діяльності як на правову форму упорядкованості функціоналу органів державної влади дозволяє виявити найбільш загальні вимоги з метою її реалізації:

– посадові особи органу державної влади мають професійну обізнаність щодо необхідності реалізації правозахисної діяльності на всіх стадіях роботи органу та щодо можливого предмету таких заходів;

– фактична реалізація таких повноважень, що передбачають забезпечення на всіх стадіях робочого процесу елементів правового захисту прав і свобод людини і громадянина, вільних можливостей реалізації поставлених перед ними обов'язків.

Як ми можемо прослідкувати, саме процесуальна форма діяльності всіх органів державної влади щодо досягнення цілей правового захисту спрямована на досягнення найбільш демократичних засад управління суспільством, що виступає однією із важливих юридичних гарантій забезпечення прав і свобод людини і громадянина. Чіткість процесуальної форми правозахисної діяльності передбачає досягнення нею саме цілей правового захисту, без відступлення від них, а також сприяє підвищенню ефективності правозахисної діяльності, відповідальності посадових осіб, усунення фактів свавілля і беззаконня.

Ефективність застосування процесуальних форм правозахисної діяльності якраз і забезпечується якщо не встановленням, то принаймні окресленням порядку і процедури такої діяльності. Відтак, юридична формалізація правозахисної діяльності в умовах сучасного ігнорування прав людини має бути встановлена у якості алгоритмів дій, що також і передбачає підставу для дій, умову їх вчинення, найважливіші етапи розробки проектів актів правозастосування (рішень), формат їх прийняття, врахування особливих чинників конкретної ситуації, а також контроль за виконанням прийнятих рішень.

Варто зауважити, що обсяг правової регламентації у сфері правового захисту органу державної влади України обумовле-

ний статусом та положенням даного органу, наявністю у нього не тільки управлінських, а й політичних повноважень.

Відповідно обрана процесуальна форма правозахисної діяльності повинна забезпечувати процесуальний статус її суб'єктів, а також тих осіб, щодо яких здійснюються відповідні заходи впливу органів, які реалізують управлінські функції. Необхідним на даному етапі є формалізоване встановлення статусу суб'єкта правозастосування, його місця у системі органів державної влади, а також обсяг його повноважень, серед них: компетенція у відповідній сфері — права, обов'язки, обмеження; характеристика підвідомчості суб'єктів, які приймають участь у вирішенні конкретної ситуації; етапи розгляду справи; порядок оформлення прийнятого рішення; порядок вирішення спорів, що можуть виникати у процесі реалізації тої чи іншої форми правозахисної діяльності.

Однак, в даному випадку варто помітити, що протиставлення захисту прав і свобод людини і громадянина, з одного боку, захист інтересів держави, всього суспільства — з іншого, не видається доцільним. Описані цілі органів державної влади, що здійснюють правозахисну діяльність, а також правоохоронну діяльність щодо недопущення порушення прав і свобод людини і громадянина, суспільства, нерозривно пов'язані між собою. Охороняючи права і свободи громадян, органи публічної влади, інститути громадянського суспільства одночасно захищають суспільні та державні інтереси, і навпаки, без належної охорони та захисту державних і суспільних інтересів неможливо забезпечити права і свободи громадян.

Аналіз конституційної правозахисної діяльності буде неповним, якщо не розглянути термінологічні розбіжності у розумінні ключових понять. Так, зокрема такі поняття, як «захист» і «захищеність», деякі дослідники не розрізняють². Поширеними є випадки використання поняття «охорона прав» і «захист прав», які досить часто вживаються без необхідного аналізу, розкриття їхнього змісту, що унеможлиблює відображення суті правозахисних відносин³.

Причинами такого підходу «не розділення» найважливіших юридичних понять є декілька обставин. По-перше, чинне законодавство не дає визначень таких понять. По-друге, захист прав людини є відносно новою юридичною категорією для вітчизняного законотворця та навіть науковця. Останньою є причина, яка пов'язана із відсутністю у юридичній чи схожій довідковій літературі визначення понять, що опосередковано пов'язані із існуванням в юридичній практиці такого інституту, як захист прав людини. Саме з цими причинами пов'язують відсутність загальних теоретичних напрацювань із вказаної вище проблеми.

Можна стверджувати, що термін «захист» у таких юридичних категоріях як «захист прав людини» і «охорона прав людини» часто ототожнюють і розуміють як захист загалом. Під останнім визначають активну оборону й відновлення порушеного правового становища, якщо таке мало місце. Такий підхід дає змогу об'єднати поняттям «захист прав людини» фактично усі можливі та необхідні засоби та інструменти, які покликані забезпечити реалізацію та збереження правового статусу особистості, захист його прав і свобод.

1. *Крусян А. Р.* Україна як соціальна держава: концептуальні положення та конституційно-правові реалії // Актуальні проблеми політики: зб. наук. пр. / НУ «ОЮА», Південноукр. центр гендер. проблем. Одеса: Фенікс, 2012. Вип. 44. С. 35. 2. *Коровников А. В.* Соціальна заштита военнотлужащих (теоретико-правовий аспект): автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Санкт-Петербург, 1995. С. 16-17. 3. *Иванова Р. И.* Правоотношения по социальному обеспечению в СССР. Москва: Изд-во МГУ, 1986. С. 22.

Korniyenko Petro. Human rights activities in the establishment of a social state in Ukraine

In the article is noticed that the priority direction of the constitutional modernization of modern Ukraine is its socio-economic development and further formation as a social state. The concept of a social state has been reflected in the constitutional provisions and the current legislation of Ukraine. Thus, the Constitution of Ukraine stipulates that Ukraine is a social state (Article 1 of the Constitution of Ukraine). This involves ensuring the social security of citizens, creating the necessary and sufficient conditions for the realization of social rights of a person and a citizen.

A social state is a state policy that has a social orientation in priority, which is expressed in the protection of the rights and freedoms of man and citizen. That is why the social state is also established through human rights activities.

The positive objective of human rights protection, as one of the components of the social policy of the state, is achieved through the involvement of a certain set of means, methods and techniques. The activities of state authority bodies in the process of restoration of violated rights, as well as the prevention of violations thereof, should be carried out on the basis of the appropriate foreseen principles of activity, which are enshrined in the act of the constituent power of the people — the constitution. The above condition is decisive and essential for all stages of the work of the legal protection actors, since, having carried away with the achievement of a human rights result through the use of methods that do not conform to the constitutional principles, its lawfulness will be controversial.

It is also concluded that all state power bodies, which are forming the system of subjects of the protection of human and civil rights and freedoms, carry out human rights activities by those methods and in the manner that are provided by the Constitution of Ukraine or proceed from its principles.

Keywords: social state, human rights activity, social and economic development, Constitution of Ukraine, protection of human and citizen rights and freedoms, human rights, form of human rights protection.

УДК 342.7 (479.24)

К. А. РАГИМОВ

ЧЕЛОВЕК КАК СУБЪЕКТ ПРАВА НА ЖИЗНЬ: КОНСТИТУЦИОННО-ПРАВОВОЙ СТАТУС В УКРАИНЕ И В АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКЕ

Предложено авторское определение понятия «человек» как субъект права на жизнь. На основе сравнительного анализа положений конституций Украины и Азербайджана выделено как общие черты, так и особенности определения правового статуса человека как субъекта указанного права. Автором обосновано предложение закрепить критерии живорожденности и жизнеспособности ребенка на уровне закона.

Ключевые слова: право человека на жизнь, человек, правосубъектность.

© РАГИМОВ Кенан Ахмедага оглы — аспирант Института государства и права им. В. М. Корецкого НАН Украины